



**TMMOB ÇEVRE MÜHENDİSLERİ ODASI**  
**2. ULUSAL ÇEVRE MÜHENDİSLİĞİ KONGRESİ**  
İstanbul, 4-5 Aralık 1997

## **İNSAN YERLEŞİMLERİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI - TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Ethem Torunoğlu  
TMMOB Çevre Mühendisleri Odası II. Başkanı

### **URBANIZATION AND ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN CONNECTION WITH HUMAN SETTLEMENT POLICIES: A CASE STUDY ON TURKEY**

#### **SUMMARY**

In addition to the problems of natural and historical environments, the problems of urbanization have started to take the priority in Turkey's agenda. However, there are vital deficiencies in the establishing radical and enduring remedies for urbanization problems. The reasons of distorted and unhealthy urbanization are numerous and complex.

In this study, the development of urban management, the dynamics of urbanization process (population increase, migration, socio-economic results, etc.), quality of urban life, ecological planning and sustainability will be evaluated in context of the human settlement policies.

It is a well-known fact that Turkey is a rapidly urbanizing country. However, the distorted and unhealthy characteristics of urbanization appear as the indications of the problems that the urban areas are facing today. The urban population increased from 7 to 35-40 millions between 1960 and 1990. Such a high rate of population increase resulted in the problem of transforming urban areas to countrysides instead of adaptation of the immigrants to urban life. Meanwhile, industrialization and economic development stayed behind, instead of in front, of urbanization. This situation originated several interrelated urban and environmental problems.

At this point, it is an unavoidable necessity to reconsider the Vancouver (1976) and İstanbul (1996) HABITAT City Summits with their environmental dimensions. Prevention and treatment of urban environmental problems must be in the responsibility of local governments and NGOs as well as central governments.

As a conclusion, taking the urbanization process in our country into a contemporary path is primarily related to human factor. At the present socio-economic conditions, alienation of humans to themselves and to their environment that they live in is the root of several urban environmental problems. That is why the priority must be given both to human and environmental values at the same time. So that it will be recognized that urban environmental problems are not inevitable.

#### **GİRİŞ**

Kentli olmanın gündün güne güçleştiği, havanın, suyun, toprağın giderek kirlendiği bir ortamda, çağdaş ve insana yakışır bir yaşam alanı yaratmak; daha çok bilgi, daha çok katılım ve sonuç olarak tüm kurum ve kuralları ile işleyen "demokrasiyi"yi gerekli kılıyor.

Bugün, Dünyada ve Türkiye'de, kent ve çevre sorunlarının kökeni, hızlı ve çarpık sanayileşmeye, sürekli kar olgusuna, teknolojinin insana ve doğaya dönük yüzünün kullanılmamasına dayanmaktadır. Bu noktada, gerek kapitalizmin "gelişim" yasaları ve hakim üretim sürecinin doğası gereği, doğayı ve insanı sömürme ekseninde şekillenen kalkınma, gerekse de bu anlayış ile biçimlenen yaşam alanları, insanın kendisine ve doğaya yabancılaşmasını da beraberinde getirmiştir.

Doğal ve tarihi çevre yanında, büyük kentlerin sorunları, Türkiye'nin gündeminde ilk sıraları almaya başlarken, sorunların çözümü noktasında kalıcı ve doğru politikaların oluşturulması yönünde önemli eksiklikler bulunmaktadır. 1950'li yıllarla birlikte ortaya çıkan "küçük Amerika olma"

politikaları ve 1980'lerde bu yaklaşımın yeni liberal açılımı "bölge lideri Türkiye" olma arayışları ("bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!" anlayışı çerçevesinde ) birçok sorun doğurmuştur Kentsel gelişme ile ilgili olarak da, plansız kalkınma arayışlarının sonucunda, Türkiye kentlerinde pekçok sorun ortaya çıkmıştır

Günümüzde, sağlıksız ve çarpık kentleşmeyi yaratan sorunlar çok çeşitli ve karmaşık görünmektedir Bu sorunların başında, son yılların toplumsal ve ekonomik politikalarının sonucu olan göç gelmektedir İç göç, büyük nüfus artışını, işsizliği, güvenlik sorununu ve büyük çapta gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir Kent toprakları, kaçak yapılaşmalarla büyük bir erozyona uğramış, planlama mekanizmaları yetersiz kalmıştır Büyük su havzaları insanlarca istila edilmiş, insanın temel gereksinimi su, yeterince ve sağlıklı bir şekilde sağlanamaz duruma gelmiştir Kent topraklarının kullanımındaki çarpıklıklar, birçok kentin çağdaş bir kent olmasını engellemiş, yaşanması zor kentler doğurmuştur Ulaşım sorunu, içme suyu temini, katı atıkların toplanması ve giderimi, yeşil alan, gürültü gibi çevresel sorunların geldiği nokta bilinmektedir (bir başka deyişle, kentlerin çağdaşlık düzeyini saptayan standartlar istenilen düzeyin çok gerisindedir) Bugün, insan yerleşimleri politikaları açısından ele alındığında , Türkiye'nin birçok kentinde sağlık ve çevre sorunlarının öncelikli sorunlar olduğu gözlenecektir İstanbul, Diyarbakır, Van, Adana gibi kentler (var olan zorunlu göç ve diğer kentsel sorunlar yanında) her türlü olumsuzluğa rağmen, sadece insan yerleşimlerinin var edilmesi noktasında dahi incelemeye değerdir

Fiziksel yetersizlikler, kuşkusuz kent kültürünün de sağlıklı bir biçimde yeşermesini engellemiş ve bugünkü karmaşa ve niteliksizlik ortaya çıkmıştır Kentte yaşayan, fakat sosyolojik anlamda kentli olmayan, "kentleşmeyen" bireylere yönelik "popülist" politikalar, çıkarıcılığı artırırken "kent kültürü" yerine yoz bir kültür doğmuştur

Oysa ki, kentleşme sürecinin çağdaş ve yaşanabilir bir çizgiye çekilebilmesi, sosyal, ekonomik ve teknolojik değişkenlerin toplum yararına kullanılmasını gerekli kılmaktadır İşte bu noktada, "kentsel yaşam kalitesi" kavramı çağdaş bir yaklaşım olarak önem kazanmaktadır Sağlıklı ve yaşanabilir bir kentsel mekan için, kentsel yaşam kalitesi standartlarının belirlenmesi ve bu standartların sağlanması oldukça önemli ve yeni bir yaklaşımdır

Bu noktada, insan yerleşimleri politikaları açısından kentleşme ve çevre sorunlarının irdelenmesi, yaşanabilir kentler için bir arayış olmanın yanında HABİTAT II İstanbul Kent Zirvesi kararlarının Türkiye kentlerine yansımaları da irdelenecektir

## **I. KENTLEŞME: DOĞAL BİR SÜREÇ Mİ? SORUN MU?**

Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer yandan, kentleşme toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğmaktadır

Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1990)

Buradan hareketle, şu çözümler yapılabilir; günümüzdeki kentleşme hareketleri, geçen yüzyılda şekillenen kentleşme hareketlerinden farklıdır Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerinde nüfus birikimi, sanayi devriminin yarattığı büyük sanayi kuruluşları çevresinde olmuştur Oysa ki, 19 yüzyılda büyük kentlerin bir kısmı da hammadde kaynaklarının, maden yataklarının bulunduğu yerlerde, ulaşım yolları veya limanlarda kurulmuştur Sömürgeci bir ekonomik ve siyasal düzenin ürünü olan bu kentler (Rio de Janerio, Bombay, Calcutta gibi), bağımlı kentleşme kavramı ile de açıklanmaktadır

Kentleşme sürecini belirleyen veya etkileyen önemli unsurlar, nüfus artışı, göç ve sanayileşme ile birlikte teknolojik yenilikler olarak özetlenebilir. Bu arada, kentleşme siyasal sistemin yapısı ile de doğrudan ilgilidir. Kapitalist ve liberal ekonomik bir düzen içinde kentleşme farklı, öte yandan reel-sosyalist ya da gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ve sorunlar çok farklı olabilmektedir.

Kapitalizm, sürekli kar anlayışına ve üretim araçlarının bireylerin mülkiyetinde bulunmasına dayanır. Bu sistem doğası gereği, kentlerde de belirgin sınıfsal farklılaşmalar yaratır. Sınıflı bir toplumun tüm özellikleri, kentlere yansır. Kent içinde zengin-yoksul, işçi veya bürokrat mahalleleri gözlemlenebilir. Bir başka özellik ise, toprak mülkiyetinin kamunun değil, bireylerin elinde olmasıdır. Bu durum ise, kentlerin imarında ve planlamasında çeşitli sorunlar yaratabilmektedir. Örneğin, arsa değerlerinin, spekülasyon sonucunda olması gereken değerinin çok üstünde işlem görmesi, yine konut politikaları "mülkiyet" olgusunun önemini açıklamaya yeterli olabilir.

Buna karşılık, Marx, Engels ve Lenin tarafından kuramsal çerçevesi çizilen ve 1917 Devrimi ve sonrasında uygulanma şansı da bulan sosyalist sistemde, toplum, mekan ilişkileri tarihsel süreç içerisinde üretim ilişkileri ile açıklanmaya çalışılır. Bu sistemde temel yaklaşım, üretim araçlarının olduğu gibi kentsel mekanizmaların da devletin düzenlemesi ile şekillenmesidir.

Eski Sovyetler Birliği kentlerinde görülen temel unsurlar, sosyalist düşüncenin bir ölçüde mekana yansımaları olarak da yorumlanabilir. Örneğin, temel kent gereksinimlerinin belirli ölçülerde karşılanması, ulaşım, konut, kültürel etkinlik bütünleşmiş bir kent dokusu, öte yandan farklı mekan ve toplum kesimlerinin olmaması gibi temel özellikler üzerinde durabilir. Kapitalist ve az gelişmiş ülke kentlerinin belirleyici özelliği olan geçekodu, işsiz kişilerin varlığı, kentsel rantlar ise sosyalizm felsefesine ters olmakla birlikte, 70 yıllık bir uygulamanın ardından günümüzde "eski sosyalist" ülkelerde bu olgulara yabancı olmayan bir yapılanmanın başladığı söylenebilir.

Geri kalmış ülkelerde yaşanan ve siyasal sistemlerle de doğrudan açıklanamayan hızlı kentleşme olgusu ise, sanayileşmeye dayanmayan, nüfus birikimi ile büyüyen kentleri tanımlamayı amaçlar. Bu konuda, Manuel Castells, bağımlı kentleşme kuramını ortaya atmıştır. Bu tür kentleşmenin nedeni olarak, emperyalist ülkenin anakentleri ile, geri kalmış ülkenin kentleri/kenti (coğrafya olarak avantajlı, hammadde kaynağına sahip, gelişmekte olan sanayi ya da ticarete sahip kentler) arasındaki çıkar çakışması görülebilir. Geri kalmış ülkenin, bütünleşmesini geciktiren, çeşitli sosyal ve siyasal huzursuzluklara yol açan "bağımlı kentleşme" sürecinin Türkiye'nin kentsel değişim sürecinde de etkili olduğu söylenmiştir (Türkiye'de kentbilimin önemli düşünürlerinden Prof. Dr. Fehmi Yavuz, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. Cevat Geray ve Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin çeşitli araştırma, kitap, makale ve söyleşilerinde doğrudan veya dolaylı "bağımlı kentleşme" ile ilgili saptamalar yaptıkları görülebilir.)

## 1.1. KENTLEŞME VE NİTELİKLERİ

İlk bakışta bir demografik olay gibi görünen kentleşmenin toplum yapısındaki ve ekonomideki değişimlerle çok yakından ilgili olduğu bilinmektedir. On binden fazla nüfuslu yerleşim birimleri olarak alındığında, Türkiye'de kentli nüfusun, 1950'de %18,7'den, 1960'da %25,9'a, 1980'de ise %45,4'e yükseldiği görülmektedir. Kent nüfusundaki bu hızlı artışın kaynağı, doğal artışlardan çok, kırsal alanlardan kentlere olan nüfus akınlarıdır. Bu göçün, kentleşme olgusuna katkısının, 1960'larda %42,6, 1970'li yıllarda ise %63,0 dolaylarında olduğu hesaplanmıştır (DPT IV Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Nüfusun bu hareketliliği, doğum yerleri dışında yaşayan nüfus oranlarından da anlaşılmaktadır. Bu oran, 1945'de %9,3'ten 1955'te %10,3'e, 1970'de ise %21'e yükselmiştir. 1990'da, doğum yerleri dışında yaşayan nüfus oranının, dörtte biri geçtiği tahmin edilebilir. Genellikle köyden kente doğru olan bu akımlar, kırsal alanların "itici", kentlerin, kısmen gerçek, kısmen de yapay olmakla birlikte, "çekici" bazı özellikleri nedeniyle gerçekleşmektedir. Taşınım ve iletişim araç ve olanaklarındaki gelişmenin de, bu devingenliğin artışı üzerinde büyük rolü vardır.

Kentleşme politikalarının gereği gibi değerlendirilebilmesi, kentleşmenin temel özelliklerinin gözönünde bulundurulmasını zorunlu kılar. Alınması gereken önlemlerin saptanmasında, sorunların gerçek niteliklerinin tanımlanmasından yola çıkılması gereklidir.

1) Bunlardan birincisi, kentleşmenin hızıdır. Kentleşme hızının, 1960 - 1980 arasındaki beşer yıllık dönemlerde, sırasıyla, %5,7, %6,2, %5,9 ve %4,5 olduğunu biliyoruz. Son nüfus sayımından sonra, belirtilen orana bakarak, kentlere akının yavaşladığı yolunda görüşlere rastlanmıştır. Göreceli rakamlara dayanan bu görüşlerin büyük bir gerçeklik payı taşıdığı savunulamaz. Kentli nüfus, 1960'da 7,3 milyondan 1980'de 22 milyona yükselmiş, en büyük kentlere her yıl 150-200 bin kişi eklenmişse, kentleşmede bir yavaşlama olduğunu ileri sürmek güçtür.

2) İkincisi, kentleşmenin en büyük kentlere ve bütündeki bölgelere yönelmiş olmasıdır. Kentli nüfusun kentler arasındaki bölüşümünden en büyük payı, 100 bin ve daha fazla nüfuslu kentler almaktadır. Bu kentlerin aldıkları pay, 1950'de %43,8'e, 1960'da %45'e, 1980'de ise %66,7'ye ulaşmıştır. Daha küçük kentlerle kasabaların payı ise ya artmamakta ya da azalmaktadır. Küçük kasabalarla kırsal nitelikli küçük birimler, büyük kentlerin etki alanları içinde erimekte, fizik anlamda onlarla bütünleşmektedirler.

Kentleşmenin bununla ilgili bir başka özelliği de, özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde anakentleşme (metropolitenleşme) eğilimlerinin başlamış olmasıdır. Yeryüzünün bütün büyük merkezlerinde olduğu gibi, bu kentlerimizde de, kentin büyümesi, merkezden çok çevrede yer almaktadır. Örneğin 1975 - 1980 arasındaki beş yıllık dönemde, İstanbul'un merkezindeki nüfus artışı %24,3 olurken, çevredeki artışın oranı %80,1'i bulmuştur. 1940 yılı başlangıç olarak alındığında, İstanbul'un merkezindeki nüfus artışı 1975'te 319, çevresindeki artış ise 4.050 olmuştur. Aynı rakamlar İzmir için 346 ve 1.092'dir (Danielson, Keleş, 1980).

Kentleşme düzeyleri bakımından coğrafi bölgeler arasında da önemli ayrımlar olduğunu görüyoruz. Karadeniz Bölgesinde %23,6 olan kentleşme düzeyi, Marmara Bölgesinde %66,4'tür. Kentleşmeye ve modernleşmeye ilişkin bütün göstergeler, aynı ayrımları yansıtmaktadır. Türkiye'deki büyük sanayi kuruluşlarının hemen hemen yarısı İstanbul'da, yalnız %3'ü Doğu Anadolu'da bulunmaktadır. 1979 yılında, en büyük 250 sanayi firmasından 147'si İstanbul Sanayi Odası'na kayıtlı bulunuyordu ve İstanbul, bu kuruluşlarda çalışan toplam işgücünün %53,6'sına sahip bulunuyordu (İstanbul Sanayi Odası, 1981).

3) Türkiye'deki kentleşmenin üçüncü özelliği, büyük kentlerde, yaşam ve kültür düzeyleri ve dünya görüşleri birbirine karşıt bireylerden oluşan heterojen ve bütünleşmemiş bir toplumsal yapı oluşturmalarıdır. Bu nitelik, kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı olması karşısında, kentlere göçün kente yaratılan iş olanaklarıyla koşut gitmemesinden, kırsal yoksulluğun kentsel bir yoksulluğa dönüşmesinden doğmaktadır. Bu iki ayrı dünyanın insanları arasında sağlıklı bir etkileşim ortamının var olduğunu söylemek güçtür.

İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin ve Antalya gibi kentlerde, gecekonduların, kent çevresini bir yoksulluk kuşağı gibi sarması, bu dengesizliğin bir belirtisidir. Kentleşmeye yakıştırılan "çarpık", "sağlıksız" ve "aşırı" gibi nitelikler, onun bu özelliğinden dolayıdır. Bu niteliklerin birer değer yargısı taşıdığını kimse yadsıyamaz. Bu yüzdendir ki, kimileri, "aşırı kentleşme" terimini kullananlara, "neye göre" aşırıktan söz edildiğini sormaktadırlar. Belirtilmesi gereken husus, çarpıklık ve aşırılık, çarpık ve aşırı olmayan ekonomik ve toplumsal maliyeti, sağladığı yararları aşmayan, bir kentleşmeye oranladır. Özetle, aşırılık, kentleşmenin yalnız hızını değil, biçimini de ilgilendiren bir niteliktir. Nüfusunun yarısı, üçte ikisi gecekondularda yaşayan kentlere sahip bir ülkede sağlıklı kentleşmeden nasıl söz edilebilir? Bundan 20 yıl önce, 240 bin gecekonduda, kentli nüfusunun %17'sini oluşturan 1,2 milyon insan yaşarken, bugün 900 bin gecekonduda, kentli nüfusun %23'üne varan 4,5 milyon kişi yaşamaktadır (Keleş, 1982).

## I.II. KENTLEŞME VE ÇEVRE

Doğal ve insan yapısı çevreyi kirleten, bozan etmenlere, kuşku yok ki, yalnız kentlerde rastlanmıyor. Kırsal çevre ve tarım alanları da zaman zaman, kentler kadar, bu tür tehlikelere sahne olabiliyor. Ama kentleşmenin hızı, kentlerin göreceli ağırlığı, kentsel-kırsal nüfus bozulması ve son olarak kentlinin; sesini duyurmada kırsal topluluklara oranla sahip olduğu üstünlük gibi nedenlerle, çevre sorunlarının neredeyse kentlere özgü imiş gibi algılanmakta olduğu dikkatlerden kaçmıyor (Son günlerde, Türkiye'nin yüzakı olan Bergama'da -bir halk hareketine dönüşmüş- Çevre Hareketi'ni bu genellemenin dışında tutmak doğru olur)

Kentler, toplumların birer minyatürü, onların hastalıklarını, güzelliklerini, bütün özelliklerini olduğu gibi yansıtan aynası gibidirler. İmgeleri, gerçekte olduklarından daha iri gösteren dev aynaları gibi, çevre sorunları da, kentlerde, özellikle anakentlerde, giderek artan boyutlarda gözümüze çarpıyor. Burada, belki, çoğumuzun kentlerde yaşıyor olmamızın da payı var.

Kentleşme, kuramda, sanayileşme ile atbaşı gider. Bunun sonucunda, çevre değerlerinin yozlaştığı görülür. Gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda, bu yozlaşma daha da önemli boyutlar kazanır. Çünkü, sermaye sahibi, öncelikle yaptığı yatırımın verimliliği, karı ile ilgilidir. Kendinden başkasının yaşadığı ortamı kirletmemek gibi bir tüzel, toplumsal ve ahlaki sorumluluk altında bulunduğunu çoğu kez unutar. Çevre bilincinin yeterince gelişmiş olmadığı durumlarda, arkadaşı, hemşehrisi, yurttaşı da ona bu sorumluluğunu anımsatmayı iş edinmez.

Bu nedenlerle, özellikle kentleşmenin çevre üzerindeki yıkıcı etkilerinden kişiyi ve toplumu koruyacak önlemleri almak zorunludur. Kentleşme politikasının yoğun değil, fakat yaygın bir yerleşim düzeni sağlayacak biçimde yeniden belirlenmesi, yığılmanın çevre maliyetini azaltabilecek önlemlerden biridir. Sanılır ki, belli kent merkezlerinin alabildiğine büyümesi ve yüksek yapı düzeni kentleşme maliyetini hafifletici bir öğedir. Çevre sorunları yönünden, bu değerlendirmenin doğru olmadığı açıktır. Ebenezer Howard, Sir Raymond Urwin ile başlayıp F Schumacher ile sürüp giden atılımcı düşüncelerin hepsinde, küçük yerleşim yerleriyle yaygın ve alçak yapı düzeninin üstünlükleri başlıca hareket noktasıdır. Yayılmanın avantajlarının, yığılmanın avantajlarına üstün olduğu alanların en çarpıcısı, kuşku yok ki, doğal çevredir.

Nüfusu ve ekonomik etkinliklerin ülke çapında dengeli dağılışının bu kez kırsal yörelerdeki ve az gelişmiş bölgelerdeki çevre sorunlarının boyutlarını büyüteceğinden kaygı duymaya gerek yoktur. Çünkü, yayılma, küçülme ve yerleşme, çevreye zarar verecek etmenlerin boyutlarını da küçültür ve gücünü kırar. Kirletme ve çevrenin yozlaşması yönünden İstanbul, İzmir, Ankara gibi devletleşmekte olan yerlerle, Çankırı, Burdur, Giresun, Çanakkale ve benzerleri gibi "insani ölçülerde" büyümekle yetinmeyi başarmış kentler arasında ciddi farklılıklar vardır.

Hızlı ve yoğun kentleşmeye, insan davranışlarında meydana getirmesi olası bulunan etkiler nedeniyle, (örneğin çevre bilinci yoluyla) çevre değerlerinin korunmasında olumlu bir etmen gözüyle bakılması gerektiği öne sürülebilir. Ama, ne yazık ki, ülkemizdeki çarpık, sağlıklı ve dengesiz kentleşme gerçek bir "kentleşme" ile sonuçlanmadığından, çevreyi bozmaya ve yıkmaya yönelik sorumsuz davranışlara büyük merkezlerde belki daha da çok rastlanıyor. Kendisini kentleşmiş sayan ama köylülükten hiç uzaklaşmamış olan anakentli, yurttaşın kaldırımını ukayabiliyor, sokağını kirletebiliyor, otosuyla su sıçratarak rahatsız edebiliyor, inşaat yapmak için ağacını kesebiliyor.

### I.III. ULUSLARARASI İŞ BÖLÜMÜ ve YENİ BİR SÖMÜRÜ AĞI "KENTSEL RANTLAR"

Türkiye'de 1945'lerde başlayıp, 1950'lerden sonra yoğunlaşan kırdan kente göç olgusu bugünde hızla devam ederken, çeşitli sorunları ve yeni tartışma konularını beraberinde getiriyor. Kırdan kopup kentlerde yoğunlaşan kitleler, özellikle büyük kentlerde giderek sağlıksız bir kentleşmeye neden olurken, buna paralel olarak ekonomik, siyasal, toplumsal ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kaldılar.

Kentleşme dar anlamıyla düşünüldüğünde kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır. Kentsel nüfus, doğumlarda ve göçlerle artar. Ancak, bu tanım kentleşme olgusunu açıklamaya yetmiyor. Çünkü, kentleşme olgusu bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğar. Bu nedenle, kentleşme tanımlarken, nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişimlere de yer vermek gerekir.

Türkiye'de 80'li yıllardan günümüze değin farklı şekillenmeler, değişimler, yaşandı, yaşanıyor. Sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan yürütülen tüm uygulamalar toplumsal sürecin neresinde olursa olsun bütün kesimleri derinden etkiliyor. Bu etkilenimler kimi zaman korkunç sarsıntıları, kimi zaman bireysel ve kitlesel çıkışları, kitlesel suskunlukları ve tepkisel anlık olayları da beraberinde getiriyor. Toplum üzerinde düzenli olmayan ve süreklilik arz etmeyen bu politik süreçler dizisi de oluşan tüm bu sarsıntılara cevap verecek düzeyde kendini ifade edemiyor.

Dolayısıyla sarsıntılara kaynak teşkil eden ekonomik - siyasal ve sosyal süreçler bir dağılıma ve parçalanma gerçekliğini ortaya koyarken, bir yandan da yeniden yapılanmanın da zemininin hazırlanmasına olanak sağlayacak araçları gündeme sokuyor. Tüm bu sosyo-ekonomik ve siyasal değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kentleşme sorunları nasıl bir gelişim izliyor? Kentleşme politikaları bu yeniden yapılanma sürecinin neresinde yer alıyor? Kentsel süreç içerisinde gecekondunun evrimi nasıl sürüyor? 80 öncesi gecekondulu yaklaşımı nasıl farklılaştı? İnsan yerleşimleri kentsel politikaların konusu olabildi mi? "Kentsel bütünleşme" yerini kentsel parçalanmaya mı götürüyor? Kentin gelişim sürecinde yerel yönetimler nasıl bir seyir izliyor? Soruları çoğaltmak mümkün, yine de yanıt aranacak zeminlerin yaratılması, çözümlere ulaşılması noktasında ciddi adımların atılması gerekiyor.

Kentsel sorunlar gelişmiş kapitalist ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artan ölçülerde politik tartışmaların odak noktasını oluşturmaya başlıyor. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme ve kentsel yatırımlar kapitalist ülkelerin doğrudan ilgi alanına girerken kentsel rantlar üzerindeki rantın kullanılması ve paylaşılması noktasında yeni bir sömürü ağı oluşturulmaktadır. Bu oluşum 1985 yılında Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelerin yerel yönetimlerine kaynak aktarması kararıyla bütünleşince, kentsel yatırımlarda oluşan paylar, bu sömürge ilişkilerinin gerçekliğinin kaçınılmaz olduğunu ifade ediyor. Buradan hareketle, beşinci beş yıllık kalkınma planında da, kentsel politikalara göz attığımızda şunları göreceğiz;

\* Kentlerde kamu hizmetlerinin ölçümleri yükseltilmeli ve yatırımlara öncelik verilmelidir.

\* Kentlerin büyümesinden doğan sorunların çözümü için ulaşım ve alt yapı sorunlarına öncelik verilmelidir.

Doğal olarak 1985'lerden bu yana büyük ölçekli projelere yabancı sermayenin akıtılması, öne çıkmıştır. Altyapı tesislerinin kurulması, bir yandan kentsel büyümenin gerekliliği olarak ortaya çıkarılmışsa da (önlemlerin çok önceden alınması gerekirken) diğer yandan Dünya Bankası'nın sağladığı kredilerle hem bir borçlanma sistemi oluşturulmuş, hem de projelerin hisse senetleri satılarak yabancı sermaye projelere ortak ettirilmiştir. Uluslararası tekeller, böylece bir taraftan kredili sistemle kendisine pazar yaratmış, öte yandan bu pazarın getireceği rantın ortağı

olmuştur Dolayısıyla böylesi bir kentsel yatırımlar dizisi ister istemez bağımlı kentleşmenin değişik bir boyutunu beraberinde getirmiştir Bugün kapitalist ülkeler için az gelişmiş ülkelerin kentleri sömürü mekanizması olmuş kentsel rantlar da bu mekanizmanın artık değerleri

## II. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE KENTSEL YAŞAM KALİTESİ

Türkiye'nin hızla kentleşen bir ülke olduğu bilinmektedir Ancak, kentleşme sürecinin sağlıklı ve çarpık nitelikleri bugün kentlerin karşı karşıya olduğu sorunların da göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. 1960'dan 1990'lara geçen süre içinde, ketli nüfus 7 milyondan 35 - 40 milyona yükselmiştir Böyle büyük bir artış, kentlerde yaşayanların kentleşmesini değil, daha çok "kırın kente taşınması" sorununu beraberinde getirmiştir Bu arada, sanayileşme ve kalkınma, kentleşmenin önünde değil, arkasında kalmıştır Bu durum ise, birçok kentsel ve çevresel sorunun da kökeni olmuştur

Kentler, uygarlığın ve demokrasinin kaynağı olmanın yanında, siyasal düşüncelerin geliştiği ve üretimin çeşitlendiği yerleşimlerdir Bu açıdan bakıldığında, insanlık tarihinde kent ve kentsel yaşamın önemi yadsınamaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır

Kent tarihi bize gösteriyor ki, demokrasi bilinci iki önemli kaynaktan güç alır: Birincisi, insanın kendine ait olduğu bilinci, ikincisi de, yaşadığı kentin yazgısı üzerinde söz sahibi olma hakkı Demokrasi ve kent yaşamı, insan hak ve özgürlükleri ile yakından ilişkili kavramlardır "Kent havası insanları özgür kılar" anlamındaki Alman atasözü, bir yandan,

- a) kentlerde toplumsal denetimlerin azaldığını,
- b) yüzyüze ilişkilerin yerini anonim ilişkilerin aldığını,

öte yandan,

- a) düşünce özgürlüğünün kentlerde varolabileceğini,
- b) kentlerin yeniliklere açık bulunduğunu,
- c) bireysel ve siyasal tüm özgürlüklerin kentlerde güvenceye bağlanmış olduğunu anlatır

İdeal kent, kentlinin haklarını güvenceye bağlayan kenttir Sonuç olarak, bu haklar, hem kentte yaşayanların sahip olması gereken insan hakları, hem de yaşadığı kentin bir bireyi olarak, o yerleşim yerinin kent ve çevre değerleri üzerindeki haklarıdır İşte bu noktada, "kentsel yaşam kalitesi" kavramı da gündeme gelmektedir Kentsel yaşam kalitesi, çağdaş kent ve çevre standartlarının bir kentte sağlanmasının yanında, kent haklarının herkese sağlanmış olup olmadığı ile de doğrudan ilgilidir

Bu bağlamda, kentsel yaşam kalitesi kavramını, özellikle Türkiye gibi kentsel sorunları "kriz" noktasına gelmiş bir ülkede değerlendirmek ve yorumlamak hiç de kolay olmayabilir. Temel insan hak ve özgürlükleri ile birlikte, dayanışma hakları arasında sayılan "çevre hakkı" kavramı, ardından "kent hakkı" anlayışı, çağdaş ve yaşanabilir bir çevre, planlı kentsel mekanlar kentsel yaşamın standartlarını arttırmada birer girdi olarak ele alınabilir Ancak, sorun tek başına iyi tasarlanmış konutların üretilmesi ya da içme suyunun temini veya çöplerin düzenli toplanmasında yatmamaktadır Tüm bunların yanında veya öncesinde kentin işlevlerini nasıl yerine getirdiği sorusuna yanıt verilerek, kentte yaşayan insanların toplumcu bir tarzda demokratik geleneklere sahip olmaları ile bağlantı kurulmalıdır

### II.1. BUGÜNKÜ DURUM/SORUNLAR

#### II.1.1. POLİTİKA VE STRATEJİLER

Ülkemizde, günümüze gelinceye dek, çevre, kentleşme, konut ve planlama uygulama süreçleri"ne ilişkin temel strateji ve politikalar yetersiz kalmıştır ve yanlışlıklar içermektedir

### **II.1.2. YASAL / HUKUKSAL ÇERÇEVE**

Bu konularda ülkede hukuksal çerçeveyi oluşturan yasalar ve diğer düzenlemeler uygulamayı yeterince yönlendiremediği gibi kendi içinde de çelişkiler barındırmaktadır

### **II.1.3. YÖNETİM / ÖRGÜT YAPILARI**

Bu yasal, hukuksal sistemin ilgili kurumlara verdiği görevlerde önemli yetki ve sorumluluk karmaşası ortaya çıkmıştır

Bu konularda farklı düzeylerde hizmet üretmekle yükümlü olan ilgili yönetim birimleri, kurum ve kuruluşların kendi iç yapılarında da yetersizlikler bulunmaktadır

Özellikle; yerel yönetimlerin çağımızın gereği, özerk ve demokratik nitelikleri yeterince belirginleşmemiştir

### **II.1.4. KAYNAKLAR**

Çevre, kentleşme ve konut konularında ülke çapında topyekün bir kaynak yetersizliği olmasının yanısıra;

Varolan kaynaklar yanlış yönlendirilmiştir;  
Yatırımlar arası eşgüdüm kurulmamıştır;  
Sektörel yatırım politikaları arasında tutarsızlıklar sürdürülmüştür

### **II.1.5. ÇEVRE SORUNLARI**

Sağlıksız yerleşmeler, kentsel altyapı yetersizlikleri ve doğal çevrenin tahribatından kaynaklı sorunlar oluşmuştur

### **II.1.6. KENTSEL RANTLAR**

Kentsel rantın oluşumu, bölüşümü ve kamu yararı konularında bugüne değin uygulanan politikalar nedeniyle kentler bir paylaşım alanı olmuştur Bu durum ise, aslında kapitalist kent modelinin doğal bir sonucudur

### **II.1.7. PLANLAMA / UYGULAMA SÜRECİ**

Ülkede, günümüzde, planlanmanın bilimsellikten, bütünsellikten, süreklilikten yoksunluk ve uygulamadan soyutlanmışlık gibi sorunları vardır

Üst plan kademeleri eksiktir

Bütüncül olma yerine parçacı yaklaşımlar yeğlenmektedir Tüm bunların yanında, planlama demokratik olmak zorundadır

### **II.II. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

Kentlerde köklü bir değişimin yaşanabilmesi ancak sosyalist bir kent modeli ile olasıdır Aşağıdaki önermelerin bir kısmı yapısal değişiklikleri gerekli kılarken, bir kısmı reform niteliğinde önermelerdir



### **II.II.1. KENTLEŞME VE GÖÇ OLGUSU**

Kentleşme ve göç olgusunun doğru tanısı yapılmalıdır

Büyük kentlere ve gelişmiş bölgelere göçün yavaşlatılması ve yönlendirilmesine ilişkin kentleşme, kentsel gelişme, genel yerleşme strateji ve politikaları belirlenmelidir

Türkiye coğrafyasında süren düşük yoğunluklu savaş ve bunun sonuçlarından biri olan zorunlu göç uygulamasının durdurulması ve doğunun batıya "taşınmasına" yol açan bu sürecin giderilmesinde barışa dayalı demokratik siyasi çözüm sağlanmalıdır

Çevre, kentleşme, konut ve planlama-uygulama süreçlerine ilişkin ülke bazında genel ilke ve ana stratejiler belirlenmeli, bu konularda temel kararlar üreten kuruluşların sektörel yatırım politika ve programları arasında, belirlenen bu temel ilke ve stratejiler uyarınca eşgüdüm sağlanmalıdır

### **II.II.2. YASAL - HUKUKSAL ÇERÇEVE**

Ülkenin, çevre kentleşme, konut, planlama ve uygulaması süreçlerine ilişkin tüm düzenleyici yasal-hukuksal sistem yeniden tanımlanmalıdır

### **II.II.3. KENTLEŞME VE ÇEVRE**

Kentsel çevre sorunlarının önce insan önce çevre anlayışı bağlamında ele alınarak, ekolojik kriz noktasına gelen sorunların çözümünde kalkınma paradigmasının, resmi çevreciliğin, içi boş onarımcı politikaların, sürdürülebilir kalkınma anlayışının egemen söylemden kurtarılarak aşılması gereği açıktır

### **III. HABİTAT II. İNSAN YERLEŞİMLERİ KONFERANSI (3-14 HAZİRAN 1996) SÜRECİ VE BAĞIMLI KENTLEŞME**

Bugün, gelişmekte olan ülkelerde en az 600 milyon kentlinin, "yaşamını ve sağlığını tehdit eden koşullarda yaşadığı" kestirilmektedir HABİTAT II Genel Sekreteri Dr.Wally N'Dow "Dünya yoksullarının büyük çoğunluğunu barındıran gelişmekte olan ülkelerde kır ve kent yoksulları sağlıklı içme suyundan, temel sağlık koşullarından yoksun bulunan ilkel konutlarda barınmak zorundadır" demektedir Dr N'Dow'a göre, bunlar, çeşitli salgın ve bulaşıcı hastalıkların hızla yayıldığı, kalabalık ve yüksek yoğunluklu yerleşmelerin bulunduğu kentsel alanlarda yaşamaktadırlar

Hindistan'da sefalet yuvalarında yaşayan yaklaşık 300 milyon insanın dışında, kaldırımlarda yaşayan konutsuz insanlar var. Bütün dünyada yoksul kentliler, örgütlü işlerde çalışmadıklarından, örgütlü olmayan işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaktadırlar Örgütlü ekonomi yandaşlarının bu tür işleri benimsememesine ya da karşı çıkmasına karşın, kentlerin ekonomisine ve gönencine örgütlenmemiş kesimlerin de önemli ölçüde katkı sağladığı belirtilmektedir Örgütlü olmayan kesimde çalışanlar toplumsal güvenlikten yoksun bulunmaktadır

Bu tür işlerin çalışma koşullarının, emeğin bir kat daha fazla sömürülmesine dayandığı ve çalışanların sağlığına aykırı nitelikte olduğu bilinmektedir Bunlar, kredi ve ileri teknoloji olanaklarından yararlanamamaktadır

Dünya kentlerinde her ne kadar en önemli sorun işsizlik olsaydı da bunun ardından konut sorunu gelmektedir Konutlardaki barınma koşulları, kentin ekonomik gönencinin en belirgin göstergesidir (Geray,1995)

Bir yerleşme sisteminin yaşadığı dönüşümün, betimlemesini tamamlayabilmek için yerleşmeler arası mal, insan ve haber akımlarına olanak veren altyapı sistemlerinde olan gelişmeleri de anlatmak gerekir 1930'lu yıllardan, 1980'li yıllara kadar izlenen içe dönük ekonomik politikalar ve merkezi yönetimin güçlendirilmesi eğilimleri, altyapı ağlarının, ülke içi pazarın bütünleşmesine olanak verecek ve merkezin denetimini, ülkenin her noktasına ulaştırılmasını kolaylaştıracak biçimde gelişmesine neden olmuştur. II Dünya savaşı öncesinde bu amaç, demiryolu sisteminin geliştirilmesiyle sağlanmaya çalışılırken, savaş sonrasında mal ve insan akımlarında karayolları sürekli olarak payını yükseltmiştir

Türkiye'nin dışa dönük ekonomi politikalarının altyapı sistemlerine yansımaları, üç alanda kendini göstermiştir Birincisi, telekomünikasyon sisteminin hızla geliştirilmesi olmuştur. Türkiye dünyada oluşan siber-uzayın (cyberspace) parçası durumuna gelmeye çalışmıştır İkinci gelişme, ülkenin büyüme kutuplarını uluslararası otoyol sistemine bağlayacak büyük alt yapı yatırımlarına girişmesi olmuştur Halen tam olarak bitirilmemiş bu yatırım ülkenin gelişme kutupları arasında ve bu kutuplar ile özellikle Avrupa arasında uzaklık-zaman matrisini değiştirmektedir Üçüncü gelişme hava ulaşım filusunun geliştirilmesi ve uçak meydanlarının yaygınlaştırılması olmuştur

Buradan hareketle, vurgulanması ve belki de HABİTAT II Ulusal Raporu'nun eleştirilmesi gereken noktaları bulunmaktadır Örneğin, Türkiye, her ne kadar siyasal anlaşmalar uyarınca Avrupa ile bütünleşmiş, ya da bütünleşmeye çalışıyormuş gibi görünse de toplumsal ve ekonomik yapının henüz bir üçüncü dünya ülkesi ile aynı olduğu söylenebilir Bu durumda, ülkenin karşı karşıya olduğu sorunları (kentleşme ve çevre sorunları da dahil olmak üzere) gelişmiş, batılı ülke normları ile açıklamak doğru bir yaklaşım olmasa gerektir

### **III. HABİTAT II İSTANBUL KONFERANSI ÜZERİNE: İSTANBUL DEKLARASYONU VE "DÜNYA BİZİZ".....**

1992 yılında Rio'da toplanan "BM Çevre ve Kalkınma Konferansı" sonrasında da çeşitli çalışmalar ve bildirgeler ortaya çıkmıştır. Rio Deklarasyonu Gündem 21, İklim Değişikliği ve Biyolojik Çeşitlilik gibi anlaşmalar Ülkeler tarafından genelde kabul görmesine, politika ve stratejilerin bu anlaşma ve bildirgelere göre belirleneceği taahhüt altına alınmasına rağmen, uygulama süreci oldukça yavaş bir seyir izlemektedir Bu noktadan bakıldığında, gelecek yeni bin yılın öncesinde "çevre ve kalkınma" konularındaki temel politikaları belirleyen "Gündem 21" ve "Rio Deklarasyonu"na karşın, dünyada ve ülkemizde çevre hala kirletiliyor, çevre koruma ve çevre kirliliğini giderme yönündeki politikalar öncelik taşıyor, ekonomik kaygılar çevre ve insan faktöründen önce gelebiliyor

Bu bağlamda, HABİTAT II Konferansı sonrasında yayımlanan anlaşma ve bildirgelere de, olumlu ve moral etkilerini bir yana bırakırsak, uygulamaya dönük yönleri açısından, iyimser bakamıyoruz Peki İstanbul deklarasyonu neleri içermektedir? Devlet ve hükümet başkanları ile ülkelerin resmi delegelerinin üzerinde anlaşmaya vardığı deklarasyonun ilk maddesinde "*herkese bir konut sağlamak, insan yerleşimlerini daha güvenli, daha sağlıklı, daha yaşanılabilir, sürdürülebilir ve daha verimli hale getirmek*" şeklinde evrensel hedeflerin hayata geçirilmesi için bu Konferansın önemli bir fırsat olduğu belirtilmiştir. Yine İstanbul Deklarasyonu ile BM'nin daha önce düzenlediği ilgili konferanslarda alınan kararların HABİTAT Gündemi'ne dahil edilmesi onaylanmıştır

HABİTAT II sürecinin başarıya ulaşmasında BM İnsan Yerleşimleri Merkezi'nin daha işlevsel ve güçlü kılınması istenirken, dünyanın yeni bir işbirliği ve dayanışma sürecine girdiğinden bahisle bunun yaratacağı olanaklardan söz edilmektedir Bu arada, alınan kararların uygulanmasında fonlara ihtiyaç duyulduğu da belirtilmiştir Ulusal ve uluslararası düzeyde finans kaynaklarının harekete geçirilmesi anlayışı ağırlık kazanmıştır

Sonuç olarak, İstanbul Deklarasyonu gibi iyi niyetli yaklaşımlar, içerisinde barındırdığı yeni anlayış ve sorunlara bakış açısı ile olumlu yanlara sahip olmakla birlikte, üzerinde durulması gereken konu, geri kalmış ülkelerin kentleşme, yerleşim ve çevre sorunlarının neden sonuç ilişkileridir. Örneğin, geri kalmış ülkeler için temel çevre sorunu yoksulluktur. Yoksulluğun beraberinde yaşanan barınma sorunu, açlık, çevre felaketleri, bölgesel savaşlar ise kapitalizmin tüketime ve sömürüye dayalı politikalarının sonucudur. Bugün zorunlu göçler nedeni ile milyonlarca insan sürekli bir yerleşim yerine sahip değildir. Zorunlu göçün birçok nedeni vardır. Açlık, yoksulluk, can güvenliği, dinsel ve etnik nedenler, sosyo-psikolojik etkenler gibi. Ama, sonuçta zorunlu göç olgusu insan yerleşimlerinin temel sorunsalı olmuştur. Yine barınma ve herkese yeterli ve sağlıklı konut edindirme en önemli insan yerleşimi sorunudur. HABİTAT II Konferansı'nın gerek hazırlık sürecinde, gerekse de Konferans boyunca gelişmiş ülkeler yukarıda sıralanan sorunlara "teğet geçmeyi" tercih etmişlerdir. Öte yandan, "Uluslararası Habitat Koalisyonu" adı altında biraraya gelen az gelişmiş ülke sivil toplum örgütleri (Küba, Kolombiya, Kore, Arjantin gibi ülkelerin sivil toplum kuruluşları) oluşturdukları güç birliği ile birçok sorunu irdeleme şansı bulmuşlardır. Örneğin, "Zorunlu Göç" karşı yapılan kampanya Konferans Vadisi'nin gündemini de belirlemiştir.

İstanbul Deklarasyonu'na ilişkin belirtilmesi gereken önemli bir yaklaşım da "finans" noktasında öne çıkmaktadır; kent ve yerleşim sorunlarının çözümü için ulusal ve özellikle de uluslararası finans kuruluşlarının devreye girmesi, deklarasyonda yer alan bir maddedir. Bu yaklaşım, Dünya Bankası gibi kuruluşların son dönemde az gelişmiş ülke kentlerine dönük politikaları ile örtüşmektedir. Dünya Bankası'nın sağladığı kredilerle ve uluslararası tekelin yatırımları ile genelde yap-işlet-devret modelleriyle gündeme gelen kentsel yatırımlara ülkemiz hiç de yabancı değildir. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de gündeme gelen iş merkezleri, ulaşım yatırımları, çevresel projeler yaşanan kentsel sorunları temelde çözmeye yeterli değildir. Bunun yanında, pahalı ve eski teknolojiye dayanan bu yatırımlar sorunları kısa vadede çözmenin ötesinde, ülkenin ve halkın uzun yıllara yayılan bir borç yükünün altına girmesi anlamına gelmektedir. Oysa ki, ülkemiz kentlerinin sorunları yoğun göç, nüfus artışı, plansızlık ve olanakların rasyonel kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda, yeni dünya düzeninin kentlere ve kentsel yaşama dönük politikaları, kenti pazar olarak gören, merkezinde insan yaşamı ve ihtiyaçlarının değil, sermayenin ihtiyaçlarının olduğu bir sistemin ürünüdür. İnsanın yaşadığı kentlere yabancılaştığı bu süreç, sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmektedir. İşte bu noktada, insanca bir yaşamın hakim olduğu, sağlık, barınma, çevre ve kültürel değerlerin geliştirildiği kentsel mekanları yaratmak, insan yerleşimlerinin gerçek anlamda insan yerleşimi haline getirmek bugün egemen olan üretim-tüketim sorgulanmasını, aşılmasını gerekli kılmaktadır.

HABİTAT II Konferansı'na gelerek İstanbul Konferansı'nı ve İnsan Yerleşimleri olgusunu siyasallaştıran Küba Devlet Başkanı Fidel Kastro "*dünya bizi! Ve bizler gelişmiş kapitalist ülkelerin yarattığı açlık, savaş, yoksulluk gibi sorunlarla mücadele ediyoruz*" derken HABİTAT II sürecinin başarıya ulaşması noktasında farklı ve unutturulmak istenen bir noktadan bakıyordu. Gerçekten HABİTAT II kararlarının insanlığın yararına olabilmesi, kent ve yerleşim sorunlarının çözülmesi, siyasi kararlılığı ve toplum yararına politikaları gerekli kılmaktadır. İşte bu noktada, "*dünya bizi!*" diyerek: varolan üretim-tüketim ilişkilerini ve sosyo-ekonomik kalıpları değiştirmeye yönelmek gerekiyor.

#### IV. GENEL DEĞERLENDİRME

İçinde yaşadığımız yüzyıldaki hızlı nüfus artışı ve kentleşme, insanın doğa ile olan ilişkilerinden oluşan sistemde, yani ekosistemde; pek çok dengesizliğin doğmasına yol açmıştır. Artan kent nüfusunun gereksindiği hammadde ve besin üretim ve dağıtımını, ulaşım araçlarının hızla artması sanayileşmenin ve teknolojik ilerlemenin doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler "çevre sorunları" adı altında toplanan, türlü sorunlara güncel önem kazandırmıştır.

Sanayi Devrimi'nin 19. yüzyıl Avrupası'nda yarattığı ekonomik ve toplumsal koşullar, nasıl o günlerin bireyciliğine bir tepki olarak "toplumsal politika" biliminin doğmasını zorunlu kılmışsa, 20 yüzyılın kentleşmesi ve teknolojik ilerlemesi de, doğal ve insan elinden çıkmış çevrenin korunmasını, önemli ekonomik ve toplumsal sorunlar arasına sokmuştur

Günümüzde, çevrenin bozulmasından ve kirlenmesinden geniş ölçüde sorumlu tutulan insan, çevre koşullarını iyileştirmeye yarayan teknik bilgiye ve araçlara da sahip bulunuyor. Bugünün, özellikle gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeleri, kendilerini, teknolojik gelişme ile toplum gönenci arasında bir denge kurmak zorunda görmektedirler

Özellikle kapitalist ülkelerde, bireyin, karını en çoğa çıkarmak çabası, ekonomik etkinliklerin, toplumsal maloluşunu yükleyecek sorumlu bulmayı güçleştirmekte, bu bedel çoğu kez toplumca yüklenilmektedir. Çünkü, üreticilerin, daha doğrusu sanayicilerin, karlarını en yüksek düzeyde tutabilmek için sanayi artıklarını yok etmede en ucuz yöntemleri seçmeleri, çevre ve toplum sağlığı yönünden, çevresel sorunlarla uğraşmaktan kaçınmalarına yol açmaktadır

Ekonomik gelişmeden doğan çevre sorunları; insan gönencine ve sağlığına "doğrudan doğruya" zarar veren etkiler, hava kirlenmesinde olduğu gibi, doğrudan insan sağlığına yönelen zararlar ile, maden arama işlerinin, hidroelektrik santral inşaatlarının yol açtığı yer değiştirmelerin neden olduğu toplumsal rahatsızlıklardan ve kalabalık, gürültü ve pislik gibi nedenlerle, "yaşam kalitesinde" yer alan bozulmalardan oluşmaktadır. Bunlara, nükleer santrallerin insan sağlığı için yarattığı zararlı sonuçlar da eklenebilir

Öte yandan, "dolaylı" zararlar ise, ülkenin biyolojik sistemlerine verilen ve dolayısıyla insanların gelecekteki beslenme olanaklarını tehlikeye sokan zararlar olarak ortaya çıkmaktadır

Sonuç olarak, kent ve ekoloji sorunu birbirleriyle çok yakından ilişkili görünmektedir. Kapitalizm, bugünkü emperyalizm aşamasında ekolojik krizin birçok alandaki sorumlusudur. Kentler de bu süreçte payına düşeni fazlası ile almıştır. Ashında, Castells'inde belirttiği gibi, "kentsel kriz, ekoloji sorununun temelinde yeralan üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki değişkinin ortaya çıkardığı daha genel bir krizin özel bir biçimidir (Castells, 1997)"

### **Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Yeni Kent Kavramı**

Kentlerde yaşanan çevre sorunlarının giderimi için öncelikle düşünsel bir devrimin gerçekleşmesi gereği açıktır. Bu düşünsel devrim ise, yaşamı dönüştürdüğü oranda, kentin "kentlilere" ait bir yerleşim olduğunun kabulü ile başlayabilir. Kentler insanların birlikte ürettiği, bölüştüğü, tükettiği kolektif mekanlar olabildiği sürece birçok sorunun yanında çevre sorunları da çözülebilecektir

Bugün, dünya nüfusunun yarısını barındıran kentlerin planlanması, mimarisi ve çevre sorunları ile mücadele etmek ayrı bir önem taşımaktadır. Kentsel ve çevresel sorunların çözümü, bazı çevrecilerin ileri sürdüğü gibi yalnız "doğa merkezilikte" ya da doğa romantizminde yatmamaktadır. Kentler, sistemin yarattığı (kapitalist üretimin) sorunlarla karşı karşıya bulunurken, bir yandan da toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsurları olmaya devam etmektedir. Bu durumda, sosyalist düşüncenin ve sosyalizme inanan insanların devrimci ekolojiyi ve kentbilimde devrimci çalışmayı önlerine acil hedef olarak koyması gerekir

## KAYNAKÇA

- Atabek, Erdal, "Kentli Olamamak". Metropol Kent ve Çevre Haberleri Dergisi, Nisan 1992, Sayı:1, s 78-79
- Aydın, Ali Rıza. "Kent: Sorumluluğun Özgürlük Olduğu Yaşam Yeri", Türkiye Mühendislik Haberleri, İnşaat Mühendisleri Odası, Ağustos 1993, s 13-17
- Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği, Ankara, Haziran 1996
- Bumin, Kürşat, "Demokrasi Arayışında Kent", Ayrıntı İnceleme Dizisi:10, Ocak 1990
- Castells Manuel, Kent, Sınıf, İktidar. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, s 15
- Çevre ve Katılım - Kent Planlamada Yeni Gündem, TMMOB Şehir Plancıları Odası Tartışmalı Teknik Toplantı, 11-13 Aralık 1991
- Çevre ve Mühendis, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yayın Organı, Yıl:1, Sayı:2, Haziran 1993
- Demir, Erol, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kentsel Kültür", Kent Kooperatifçiliği, TÜRK KENT Yayını, Sayı:39, Mayıs 1993
- Duby, Georges, "Kente ve Kıra Bakmak", Şehir Kent Kültürü Dergisi, Sayı:6 Ağustos 1987, s 63-68
- Erim Aydın, "HABİTAT II, Stocholm'den Vancouver'e ... Rio'dan İstanbul'a "1, Mimarlık - TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Sayı:262, Mart 1995, s 9-10
- Eryıldız, Semih, Ekokent Çevreyi Geliştirici Kentleşme, Gece Yayınları:38, Birinci baskı, Mayıs 1995
- Geray, Cevat, "Kent Yönetimi İçin Yeni Yaklaşımlar ve Komşuluk (mahalle) Biriminin Önemi", Çağdaş Yerel Yönetimler, TODAİE Yayını, Cilt:4, Sayı:6, Kasım 1995, s 27-38
- HABİTAT II İnsan Yerleşimleri Konferansı. Türkiye Ulusal Raporu, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Aralık 1995
- Hamamcı, Can, "Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 5-6, TODAİE Yayını, s 173 - 174
- Jahn, Thomas , "Urban Ecology - Perspectives of Social Ecological Urban Research" , Capitalism Nature Socialism A Journal of Socialist Ecology, Cilt: 7, Sayı:26 (Haziran 1996), s 95-102
- Keleş, Ruşen, "Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları", Kentsel Bütünleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği - Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, Ayrı Bası, Ankara 1982
- Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları:13, Mayıs 1990
- Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, Çevrebilim, İmge Kitabevi Yayınları:67, Mayıs 1993
- Keleş, Ruşen, "HABİTAT Türkiye İçin Büyük Fırsat", Söyleşi (Leyla Tavşanoğlu), Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1995.
- Milletlerarası Modern Mimari Kongresi, Atina Anlaşması, Çeviren, Dr Ayda Törükan, İmar ve İskan Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırma Dairesi:33, Ankara-1969
- Özcan, Ümit, "Çağdaş Kentlerde Katılım ve Sivil Organizasyonlar", Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 1989/1, s 7-10
- Tekeli, İlhan, "Kent'in Biçimlenişi ve Kapital Birikim Süreçleri", Planlama TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 1985/1-2, s 3-4
- Turgut, Nükhet, Çevre ve Yuttaşlar, Savaş Yayınları, Ankara-1993
- Urban Ecology, United Nations Economic Commission For Europe, Seventh Conference On Urban And Regional Research, 29 June - 3 July 1992, Ministry of Public Works And Settlement, Ankara-Turkey

